

УДК 378.7:18:37.01

Ткач М.М.,

доцент кафедри теорії і методики музичного мистецтва

Інституту мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат педагогічних наук

АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТОВІДНОШЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлено сутність аксіологічного аналізу як інструмента ціннісного осягнення музично-педагогічної освіти. Проаналізовані методи аксіологічного аналізу: аксіолого-аналітичний, еволюційно-синергетичний, прогностично-моделюючий; виявлено можливість їх практичного застосування як інноваційного ресурсу в процесі формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: аксіологічний аналіз; аксіолого-аналітичний, еволюційно-синергетичний, прогностично-моделюючий методи; художнє світовідношення.

Основу професійного буття майбутнього вчителя музичного мистецтва становлять насамперед дві сфери — музичне мистецтво і педагогіка, а ціннісно-смісловими домінантами (Б. Целковніков) стають музика і учень. Саме в їхніх координатах функціонує і збагачується світоглядна свідомість майбутнього вчителя музичного мистецтва, саме в процесі їхньої безпосередньої взаємодії вдосконалюється і наповнюється ціннісним аспектом художнє світовідношення.

Художнє світовідношення, на нашу думку, певною мірою є інтегральною характеристикою особистості, духовною домінантою, яка визначає її індивідуально-творчі можливості взаємодії з навколишнім світом, а також втілює активне прагнення відшукати смисл буття, відчутти власну причетність до світу завдяки застосуванню особливого художньо-естетичного способу. В зв'язку з цим варто зазначити, що, розвиваючи художнє світовідношення, майбутній вчитель музичного мистецтва утверджує в своїй свідомості певне ціннісно-смісловє ставлення до явищ музичного мистецтва, до особистості учня, до різних теоретичних і практичних аспектів своєї професійної діяльності.

Оскільки аксіологічна складова присутня у всіх видах художньої діяльності, ми сьогодні можемо говорити про світ музичних цінностей,

а при ціннісному осмисленні музично-педагогічної освіти — аналізувати музично-педагогічні цінності. У цих координатах особливої значущості набуває ціннісно-смісловне спрямування процесу формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Мета статті — розкрити сутність аксіологічного аналізу як інструмента ціннісного осягнення музично-педагогічної освіти.

Переосмислення проблеми цінностей, яке відбувалось протягом ХХ ст. та з новою силою проявляється в наші дні, дає можливість сподіватися, що ХХІ ст. стане ерою ціннісно орієнтованої особистості. Виховання такої особистості є пріоритетним як для педагогічних (В. Сластьонін, Є. Бондаревська, Т. Чижакова, Е. Шиянов та ін.), так і для музикознавчих і музично-педагогічних робіт (Е. Абдуллін, Л. Арчажникова, Г. Нейгауз, О. Олексюк, М. Каган, Б. Целковніков, Г. Щербакова, О. Щолокова та ін.).

Аксіологія як вчення про цінності (від *axio* — цінність, *logos* — слово, вчення) представляє собою один із наймолодших розділів філософії, напрямок, який утвердився у філософській думці лише наприкінці ХІХ ст. На шляху свого історичного розвитку людство пройшло довгий шлях від розрізнених уявлень про Істину, Добро, Красу через подолання етико-естетичного синкретизму до розуміння людського буття як єдності виявлення ціннісної свідомості.

У філософських працях В. Віндельбанда, Т. Лотце, Ф. Ніцше, М. Хайдеггера та інших так чи інакше феномен цінності розглядається як постійно виникаюча необхідна потреба у постійній переоцінці цінностей, яка продиктована часом. Визнання у цих працях абсолютної цінності людського життя, необхідності у постійному особистісно-ціннісному осягненні буття, у виявленні винятковості та унікальності власних персоніфікованих уявлень зумовило величезний вплив на становлення аксіології як філософської науки та розуміння мистецтва як аксіологічного інструмента самопізнання культури.

Видатні вчені-музикознавці ХХ ст. (Б. Асаф'єв, Л. Закс, О. Лосєв, В. Медушевський, Є. Назайкінський, Б. Яворський та ін.) звертались до музичного мистецтва як до носія цінності, яке зберігало в собі ідеали Істини, Добра, Краси. На їхню думку, музику потрібно розуміти в контексті духовної культури, як вираження художнього світовідношення, як джерело ціннісних орієнтацій, які народжуються в процесі її осягнення. Звернення до філософської теорії цінності в контексті педагогіки, зокрема мистецької, дає змогу виробити нові концептуальні підходи щодо змісту і структури музично-педагогічної освіти в межах суб'єктивно-об'єктивних і міжсуб'єктивних стосунків, в яких музика,

учитель і учні об'єднуються в єдиному творчому процесі сходження до музично-педагогічних цінностей. Професійне і духовне становлення особистості, яке набуває в музично-педагогічному процесі систему цінностей, складає основний зміст аксіологічної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Отже, музично-педагогічна освіта ХХІ ст., як і сфера освіти загалом, відчуває нагальну потребу в концептуально нових підходах, здатних відповідати викликам часу. Не можна не погодитись із думкою О.М. Олексюк про те, що особливої значущості набуває спрямованість глобально-ціннісних, духовознавчих позицій сучасної педагогічної науки на зміцнення духовних сил підростаючого покоління, формування духовного потенціалу особистості, що робить необхідними поглиблений, проблемно-спрямований методологічний пошук, використання нової системи методологічних принципів сучасної філософії освіти. Саме тепер сфери духовного життя дедалі органічніше поєднуються із соціокультурним простором, що, в свою чергу, впливає на масштаби цілісності виховання і уможлиблює прогнозування тенденцій, які характеризують зміни в культурі та ціннісній свідомості майбутнього вчителя музичного мистецтва [3].

Визначаючи гуманістичну парадигму педагогічної освіти як основу стратегії професійної підготовки вчителя, сучасні вчені (Є. Бондаревська, В. Сластьонін, Б. Целковніков, Г. Щербакова та ін.) представляють обґрунтування нової методології педагогіки, яка дає змогу класифікувати як педагогічні цінності сучасного освітнього процесу, так і саму освіту як загальнолюдську цінність. Так, В. Сластьонін [4] вважає, що аксіологічний підхід властивий гуманістичній педагогіці, оскільки людина в ній виступає як найвища цінність і самоціль суспільного розвитку. У зв'язку з цим актуальним стає висунення на передній план аксіологічного підходу до музично-педагогічної освіти, основним змістом якого є передусім усвідомлення музичного світу і музично-педагогічної освіти як єдиного організму. Аксіологічний підхід до проблеми музично-педагогічної освіти створює необхідність аналізувати і загальні закономірності розвитку музичного мистецтва як носія цінності, і процес формування системи ціннісних орієнтацій в музично-педагогічній освіті, досліджувати можливі шляхи проникнення філософської теорії цінності в процес методологічного наповнення музично-педагогічної освіти, вивчати вплив ціннісних парадигм на практичну діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Проте варто вказати на існуючі протиріччя між неухильним спрямуванням сучасної освіти, зокрема мистецької, на інноваційні шляхи

розвитку та паралельним функціонуванням традиційної системи навчання і виховання. Саме тому визнання особистісно-ціннісного значення у спрямуванні освітнього процесу створює суттєву необхідність усвідомлення та вивчення майбутніми вчителями музичного мистецтва аксіології музично-педагогічної освіти як теорії орієнтації особистості у світі музично-педагогічних цінностей (Г. Щербакова).

Вивчення аксіології музично-педагогічної освіти надасть можливість майбутнім вчителям музичного мистецтва ціннісно осмислювати процеси, які відбуваються в музично-педагогічній освіті, підвищувати свою методологічну культуру та концептуально спрямовувати свою діяльність у бік постійного професійного саморозвитку, пошуку інноваційних моделей, особистісно-орієнтованих технологій навчання і виховання, становлення соціально-активної життєвої позиції.

Музично-педагогічна аксіологія потенційно виступає потужним ресурсом осмислення музично-педагогічної освіти як єдиного комплексу, який перетворює систему знань (світорозуміння) через ціннісне осмислення (світовідношення і світоосмислення) у світогляд як систему цінностей.

Аксіологічний підхід, як зазначає Г. Щербакова [5], дає змогу усвідомити, що формування цінностей в музично-педагогічному процесі створює майбутньому вчителю музичного мистецтва фундамент для особистісної музично-педагогічної світобудови, а також для творчого професійного світомоделювання, тобто подальшого визначення музично-педагогічного простру відповідно до вироблених світоглядних переконань та ідеалів.

Як інструмент ціннісного осягнення музично-педагогічної освіти як складно організованої ієрархічної системи вводиться поняття «аксіологічний аналіз» (Г. Щербакова), яке надасть можливість осмислювати музику і музичну педагогіку як особливий вид художньої творчості у взаємозв'язку із суміжними галузями науки та мистецтва, в широкій історичній перспективі, яка відкриває можливості для культурно-типологічних ланцюгових порівнянь.

Поняття «аксіологічний аналіз» не є антагоністом до поняття «цілісний аналіз» (В. Цуккерман), навпаки, аксіологічний аналіз приймає його за фундаментальну основу, відкриваючи, таким чином, нові грані пізнання і ціннісного осмислення музики, нові шляхи удосконалення творчого процесу.

Сутність, зміст і специфіка аксіологічного аналізу, за Г. Щербаковою, визначається його методологічним спрямуванням на вивчення принципу ціннісної взаємодії як в суб'єктивно-об'єктивних стосунках

(музика — учитель і учень), так і суб'єкт-суб'єктних стосунках (учитель — учень). Концепт аксіологічного аналізу сприяє зверненню через осягнення світу музичних цінностей до духовного світу особистості: до розвитку її естетичних ідеалів, смаків, світоглядних установок і переконань, а також етико-естетичного категоріально-понятійного фонду.

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо аксіологічний аналіз як інноваційний ресурс формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва. Аксіологічний аналіз як інструмент здійснення функцій аксіології музично-педагогічної освіти спирається на низку методів: аксіолого-аналітичний, еволюційно-синергетичний та прогностично-моделюючий, які дають змогу звертатися до вивчення проблеми формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва через ціннісне осмислення всіх компонентів цього особистісного утворення.

Концептуальна спрямованість аксіологічного аналізу здійснюється, згідно з Г. Щербаковою, за допомогою аксіолого-аналітичного методу, який сприяє:

- ціннісному осягненню музики, виявленню її специфічних сутнісних рис;
- проникненню в духовну сутність людини, яка закодована в нотному тексті;
- відкриттю сучасною людиною світу музичних цінностей як скарбниці духовного надбання людства;
- зверненню через розуміння світу музичних цінностей до внутрішнього світу особистості, яка формується;
- становленню особистісного погляду на світ музично-педагогічних цінностей і формуванню особистісної музично-педагогічної парадигми.

Виявлення ціннісних домінант творчого стилю автора, осягнення закодованої у його творчості ієрархії цінностей, характерної для художньої творчості його епохи, здійснюється за механізмом інтонаційно-пластичної генералізації (В. Медушевський), коли до «розмірів інтонації зменшуються культурні стилі, художні епохи разом із соціально-світоглядним змістом» [2, 154]. Аксіолого-аналітичний метод дає змогу майбутньому музикантові сконцентрувати на основі системи ознак узагальненої інтонації пафос інтонаційних відношень, моральний (Добро) та естетичний (Краса) зміст яких полягає в їхній духовній значущості для суспільного буття.

Аксіолого-аналітичний метод відкриває етос музичного простору, так як етос відповідної історичної епохи, її уявлення про Істину, Добро, Красу постають перед нами як цінності, що втілюються в музичному мистецтві.

Етос музичного простору завдяки аксіолого-аналітичному методу відкривається також на емоційно-емпатійному рівні сприйняття музики. Саме етичне налаштування музики на емпатію, співчуття, співпереживання зумовлює виникнення цілої низки засобів виразності, якими оперує музичне мистецтво. З далекого історичного минулого і до наших днів здатність музики до єднання через співчуття і співпереживання представляє собою найвищу цінність культури людства.

Отже, внутрішній світ переживань і музичне буття характеризуються насамперед з точки зору інтенціональності музичних явищ. Переживання єдності зі світом пронизує всі ступені музичного сприйняття, відображуючи динаміку емоційно-чуттєвих реакцій від безпосередніх проявів до естетичної споглядальності. Саме музичні переживання на рівні емоційно-емпатійного осягнення змісту музики є переживаннями онтологічної єдності зі світом. У цьому контексті реалізується антропний принцип, фундаментальна дія якого так чи інакше порівнює «світові координати» з параметрами людського буття. Сприйняття музики стає способом універсального світовідношення, оскільки об'єкт музичного сприйняття містить не «всю» і не будь-яку дійсність, а квінтесенцію, естетично оформлену закономірність її змін, історично і культурно виділену в музичному просторі.

Аксіолого-аналітичний метод найвищою цінністю музично-педагогічної освіти визначає світ особистості учня, допомагає сформулювати музично-педагогічні цінності, виявити їх соціальний статус, особистісний характер та парадигмально спрямувати професійну діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва.

З появою в останній третині ХХ ст. нового трансдисциплінарного наукового напрямку — синергетики (І. Блауберг, Т. Парсонс, І. Пригожин, В. Сагатовський, І. Стенгерс, Г. Хакен та ін.), яка досліджує складноорганізовані системи, розкриваючи системність і динаміку навколишнього світу, стало актуальним вивчення та дослідження мистецтва та музично-педагогічної освіти як складноорганізованих систем, що постійно розвиваються. Здатність мистецтва до самоорганізації та внутрішнього переформування виражається при аналізі змін історичних умов, у процесі розвитку яких система мистецтва, що склалася в попередню епоху, тією чи іншою мірою виявляє неспроможність охопити старими засобами нову соціальну та духовну ситуації.

Отже, духовна еволюція суспільства завжди пов'язана з мистецтвом, яке дає змогу зафіксувати зміну ціннісних стратегій художньої свідомості як єдиний поступальний, історичний та суспільно-духовний процес, що закономірно розвивається. Викладені позиції дають можливість

аналізувати мистецтво як відкриту самоорганізуючу систему. Завдяки широкому міждисциплінарному синтезу стає можливим поєднання різних способів осягнення світу мистецтва, творче переосмислення відомих образів, символів і цінностей, а виявлення універсальних закономірностей художніх процесів сприяє модернізації змісту вищої музично-педагогічної освіти.

Музично-педагогічний процес — це взаємодія трьох систем, які самостійно розвиваються: світу музичних цінностей, особистості учня, що поступово формується, та особистості вчителя, яка вже сформувалася, але постійно вдосконалюється. Для творчої взаємодії між всіма компонентами цієї системи (музика — вчитель — учень) у пошуку нових ціннісних акцентів та інтерпретаційно-педагогічних моделей в аксіологічному аналізі проблем музично-педагогічної освіти пропонується еволюційно-синергетичний метод (Г. Щербакова), який дозволяє вивчати і досліджувати явища, які відбуваються в музичному мистецтві та музично-педагогічній освіті в системній цілісності.

Еволюційно-синергетичний метод, на нашу думку, може застосовуватися у всіх видах навчального процесу: в рамках індивідуальних занять, в лекційній та семінарській роботі, на базі педагогічної практики студентів. На лекційних курсах студенти отримують уявлення щодо змісту еволюційно-синергетичного методу як способу осягнення світу музики в системній цілісності, вчать визначити своє місце в цьому світі, формують власні ціннісні пріоритети і мету майбутньої професійної діяльності.

На семінарських заняттях за допомогою еволюційно-синергетичного методу розробляється система порівняльного аналізу щодо проблеми вивчення музики різних епох, засвоюється техніка жанрово-стильових, інтонаційно-стильових та асоціативно-аркових аналогій, з'ясовуються особливості індивідуального авторського світу на соціокультурному тлі як його часу, так і сьогодення.

Широке практичне застосування еволюційно-синергетичного методу в індивідуальній, лекційній та семінарській роботі сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, тобто аксіосфери особистості, здатної створювати власні концептуальні моделі в подальшій музично-педагогічній діяльності, активної у творчому пошуку та аналітично-дослідній роботі.

Таким чином, еволюційно-синергетичний метод позитивно впливає на один із головних компонентів музично-педагогічної освіти, а саме — на її зміст, кардинально змінюючи картину світу, яка формується в музично-педагогічному процесі. Еволюційно-синергетичний метод збагачує морально-естетичний досвід майбутніх учителів музичного мис-

тецтва, змушуючи їх постійно звертатись до проблеми вироблення критеріїв «виміру» світу і знань про нього; сприяє становленню художнього світовідношення майбутніх вчителів музичного мистецтва, даючи їм змогу «вийти» на спілкування із твором мистецтва будь-якого історичного періоду і будь-якої національної ментальності. Це один із способів збереження і примноження духовної спадщини, що забезпечує можливість ціннісної взаємодії не лише зі своїми сучасниками, але й з далекими пращурами, з їхнім етосом і мораллю, саме тому зв'язок часів стає реальністю.

Уміння виділити головне і другорядне в музично-педагогічному процесі, знайти причинно-наслідкові зв'язки в усіх явищах життя і мистецтва, впевненість у необхідності постійного спостереження за характерними особливостями учня, аналізу його успіхів та невдач надають можливість спрогнозувати його власну спіраль особистісного розвитку. З цією метою в аксіологічному аналізі застосовується прогностично-моделюючий метод, який спирається на постійне виявлення параметрів ціннісного ставлення до життя, професії, навколишнього світу та надає можливість вивчати домінуючі потреби, смисли і цінності суб'єкта.

Прогностично-моделюючий метод — потужний інструмент в практичній діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, який вимагає від нього вміння синтезувати всі раніше набуті знання, щоб змоделювати картину оптимального розвитку особистості в музично-педагогічному процесі.

Не можна не погодитись з концепцією М. Кагана [1, 157] про дворівневу структуру світогляду, який по суті є системою цінностей конкретної людини, що є свідченням унеможливлення штучного розмежування системи знань та системи цінностей. Прогностично-моделюючий метод пропонує саме такий підхід, коли система знань — світорозуміння і система цінностей — світогляд є єдиним цілісним утворенням, яке приводить майбутнього вчителя музичного мистецтва до можливості «світомоделювання» (М. Каган).

Згідно з М. Каганом, світоосмислення є змістом ціннісного зв'язку суб'єкта і об'єкта. Саме прогностично-моделюючий метод орієнтує майбутнього вчителя музичного мистецтва на готовність до осмислення й усвідомлення ціннісного смислу власного життя. Важливу роль у цьому відіграє світоглядна установка, завдяки якій усвідомлюється і ціннісно осмислюється як мотивація попередніх дій, так і творчий розвиток власного «Я».

У процесі формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва прогностично-моделюючий метод дає

змогу вивчати здатність рухатись до поставленої мети, виявляти готовність до самостійної творчої діяльності, моделювати навколишній світ, світ музичних цінностей.

Прогностично-моделюючий метод орієнтує майбутнього вчителя музичного мистецтва як на постійний діалог для забезпечення ціннісної взаємодії між усіма учасниками музично-педагогічного процесу, так і на внутрішній діалог щодо виявлення своїх можливостей на даний конкретний момент, необхідності корекційних дій, постановки реальної мети і вироблення засобів для її досягнення.

Зазначений метод має широке узагальнююче значення, впорядковуючи систему музично-педагогічної освіти та орієнтуючи майбутніх вчителів музичного мистецтва на пошуки нових шляхів удосконалення цієї системи, а саме: впровадження нових педагогічних технологій, аналізу нових музично-педагогічних теорій розвитку, синтезу набутих знань в єдиній «аксіологічній моделі» (Г. Щербакова), яка спрямована в майбутнє.

Отже, прогностично-моделюючий метод у поєднанні з аксіолого-аналітичним і еволюційно-синергетичним забезпечують об'єм, глибину та достовірність аксіологічного аналізу, який в контексті нашого дослідження можна розглядати як інноваційний ресурс формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва, оскільки художнє світовідношення пронизує всі аспекти музично-педагогічного процесу, даючи змогу майбутньому вчителю музичного мистецтва усвідомити свою творчу місію у світі, орієнтуючи його на постійне самовдосконалення і саморозвиток, на перетворення музично-педагогічного простору, об'єднаного аксіологічною парадигмою.

ДЖЕРЕЛА

1. Каган М.С. Философская теория ценности / М.С. Каган — СПб. : ТОО ТК Петрополис, 1997. — 205 с.
2. Медушевский В.В. Интонационная форма музыки: Исследование / В.В. Медушевский. — М., 1993. — 262 с.
3. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 264 с.
4. Слостенін В.А. Педагогіка : учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / В.А. Слостенін, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. — М., 2000. — 423 с.
5. Щербакова А.И. Аксіологічний підхід к музице и музыкально-педагогіческому образованию / А.И. Щербакова // Проблемы и перспективы педагогического образования в XXI веке. — М., 2000. — С. 15–25.

W artykule wyjaśniono istotę analizy aksjologicznej jako narzędzia wartościowego osiągnięcia edukacji muzycznej. Przeanalizowano metody aksjologicznej analizy: aksiologo-analityczny, ewolucyjno-synergiczny, prognostyczno-modelujący oraz wyjaśniono możliwości ich praktycznego zastosowania jako innowacyjne źródło w procesie artystycznej perspektywy przyszłych nauczycieli sztuki muzycznej.

Słowa kluczowe: aksjologiczna analiza, aksiologo-analityczny, ewolucyjno-synergiczny, prognostyczno-modelujący, artystyczne perspektywy.

The article highlights the essence of axiological analysis as an instrument of important comprehension of musical-pedagogical education. It is analysed methods of axiological analysis: axiologo-analytical, evolutionary-synergetic, forecasting-modeling; found out an ability of their practical use using as an innovation resource in the process of artistic outlook of future music teacher.

Key words: axiological analysis; axiologo-analytical, evolutionary-synergetic, forecasting-modeling methods, artistic outlook.

В статье рассматривается сущность аксиологического анализа как инструмента ценностного постижения музыкально-педагогического образования. Проанализированы методы аксиологического анализа: аксиолого-аналитический, эволюционно-синергетический, прогностически-моделирующий; выявлена возможность их практического применения как инновационного ресурса в процессе формирования художественного мироотношения будущего учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: аксиологический анализ; аксиолого-аналитический, эволюционно-синергетический, прогностически-моделирующий методы; художественное мироотношение.